

METODIČKI PRISTUP *HAMLETU*

Dean Slavić
Filozofski fakultet
Zagreb

SAŽETAK: Tekst opisuje dvosatne i trosatne postupke za interpretaciju *Hamleta*. Predloženo je nekoliko tema za 'sud' likovima iz djela, raščlanjene su srodnosti i razlike protagonista i drugih likova te nutarnja povezanost bitnih simbola u drami. Scena na groblju posebno je naglašena kao moguće polazište interpretacije.

Ključne riječi: *Hamlet*, školska interpretacija, likovi, simboli.

1. MOTIVACIJA

Učenicima se može prikazati grobarova zagonetka iz petoga čina drame:

Tko gradi čvršće nego zidar, brodograditelj ili tesar? (What is he that builded stronger than either the mason, the shipwright or the carpenter?)

Učenika koji točno odgovori valja nagraditi. Korisno je tada navesti sam odgovor: *grobar; kuće koje on pravi traju do Sudnjega dana. (a grave maker; the houses that he makes last till doomsday.)*

Nakon toga prikazat ćemo sliku nadahnutu scenom na groblju, koju je naslikao Eugen Delacroixa.

2. INTERPRETACIJA

2.1. PODZEMNI SVIJET

Simboli groblja i Sudnjega dana govore da se drama bavi teškim problemima koje nije moguće tumačiti bez kršćanskih kategorija što

uključuju Boga, grijeh, kaznu na onom svijetu i uskrsnuće. Navedeno nikako ne znači da likovi iz drame razmišljajući u kršćanskim kategorijama izvode i kršćanske zaključke.

Scena na groblju iz petoga čina povezuje je s podzemnim svijetom iz drugih književnih djela. Mnoge velike književne umjetnine govore o podzemlju: ima ga u *Bibliji* (1Sam 28; 1 Pt 3:19), Ovidijevim *Metamorfozama*, Homerovoj *Odiseji* (XI.), Vergilijevoj *Eneidi* (VI.), *Beowulfu* i Danteovoj *Božanskoj komediji*. U XX. stoljeću podzemlje je prefigurirano, ali nazočno, uz ostalo u tako različitim pisaca kakvi su Tolkien, Eliot i Kafka.

U prvom dijelu grobne scene iz *Hamleta* razgovaraju dva grobara, zatim Hamlet razgovora s drskim i inteligentnim grobarom, onda govori nad lubanjama o prolaznosti i ništavnosti života na zemlji. Indikativno je da ne spominje uskrsnuće. Po dolasku Ophelijina sprovoda Hamlet skače u grob za njezinim bratom Laertesom¹ i s njim se bori. U podzemlju se likovi redovito bore s mrtvima ili se sreću sa smrtnim pogibeljima, ili doznaju nešto o svojoj budućnosti. Predstavnik zla ovdje bi bio Laertes, koji je igračka i instrument u rukama kralja Claudiusa, vrhovnoga zločinca u drami.

Dok u romansama protagonist u podzemlju spašava svoju dragu, ovdje u tragediji nema riječi o tom da bi se mogla spasiti mrtva Ophelija. Njezin brat i njezin dragi bore se da dokažu tko ju je više volio. Borba u grobu međutim je prekinuta, i poslije se događaji nastavljaju izvan groblja.

Ima i drugačija perspektiva, koja bi rekla da je Ophelija uz ostalo znak za Dansku koja je trula, i prava se borba vodi za spas te kraljevine. Da je Hamlet naslijedio prijestolje i oženio Opheliju, ona bi bila kraljica, pa je dakle bliska svojoj kraljevini.

U izvorniku su grobari označeni riječju *clown*, što znači i lakrdijaš. Korisno je povezati ovaj prizor s malo isticanim dijelom drame: u drugom prizoru trećega čina, Hamlet daje upute glumcima, koji izvode dramu unutar drame, pa kaže upravo za lakrdijaše, u izvorniku *clowns*:

I ne dajte da vaši lakrdijaši govore više no što je za njih napisano. Jer ima ih koji će sami prasnuti u smijeh, kako bi naveli neke jalove gledatelje da se i oni smiju; premda bi u isto vrijeme trebalo posvetiti pozornost nekom bitnom dijelu drame.

¹ U ovom tekstu rabimo izvorna imena likova zbog stilističkoga učinka koji ćemo naknadno tumačiti.

Čini se kao da drama ovdje govori sama o sebi, pa bi Hamlet mogao upozoravati na važnost scene s lakrdijašima/grobarima na groblju.

Učenike valja uputiti na razgovor koji Hamlet u petom činu vodi s grobarima, a odnosi se na razdoblje koje mrtva tijela provedu u grobu prije no što počnu trunuti. Nakon Hamletova upita, prvi grobar odgovara: – *Vjere mi, ako nije truo već prije smrti – a danas vam ima mnogo gnjilih leševa koji će jedva podnijeti da ih se položi u grob – trajat će vam kojih osam ili devet godina.* (...)

(Faith, if he be not rotten before he die, – as we have many pocky corsers now-a-days, that will scarce hold the laying in, – he will last you some eight year or nine year: a tanner will last you nine year.)

Izraz po kojem je netko truo prije nego što umre, i po kojem dan-danas ima mnogo gnjilih leševa, mogao bi se odnositi na stvarno stanje određena tijela prije smrti, napose teških bolesnika. Međutim, ne bi bilo čudno da se ovdje radi i o prenesenu značenju, po kojem bi riječ *rotten* označavala nepravedne osobe, dakle moralnu gnjilež u državi. Učenici moraju zatim sami naći dokaze da bi ovdje moglo biti riječi o prenesenu značenju, te da se grobar dobro izrazio.

Evo nekih dokaza:

a) U rečenici koju poznaju i oni koji djelo nisu čitali, riječ *rotten* upo-
rabljena je upravo tako: *Something is rotten in the state of Denmark*.
Marcellus kazuje misao Horatiju u četvrtom prizoru prvoga čina i misli
na nepravde: *Nešto je gnjilo u državi Danskoj*.

b) Sam Claudius govori u trećem prizoru trećega čina da je njegov
griješ gnjus, *rank* i da smrdi, *smells* do neba. Nadalje spominje po-
kvarene tijekove ovoga svijeta, *the corrupted currents of this world*.

Hamletu je već u prvom činu ovaj svijet bljutav, dosadan i beskori-
stan – *weary, stale, flat and unprofitable*. Sve su ove riječi bliske po zna-
čenju s truleži.

c) Podzemni svijet redovito je u religiji, mitologiji i književnosti pred-
stavljen kao prostor iz kojega se ne može izaći. On je neka vrsta zatvora
u kojem po projekcijama iz grčke mitologije i uglavnom *Staroga zavjeta*
borave svi mrtvi. Poslije, u kršćanstvu, to je prostor za opake, i, do Kri-
stova dolaska, one pravedne koji su živjeli prije Utjelovljenja.

Korisno je u tom smislu pogledati razgovor koji se u drugom prizoru
drugoga čina vodi između Hamleta te Rosencrantza i Guildensterna.

ROSENCRANTZ: *Ništa moj gospodaru, osim što je svijet postao pošten.*

HAMLET: *Tad sudnji dan je blizu. No vaša vijest ne odgovara istini. Dajte da vas detaljnije pitam: što ste vi, dragi moji prijatelji, skrivili Fortuni te vas šalje u ovaj zatvor?*

GUILDENSTERN: *U zatvor, moj gospodaru?*

HAMLET: *Danska je zatvor.*

ROSENCRANTZ: *Onda je zatvor i svijet.*

HAMLET: *I to krasan; u njemu ima mnogo samica, ćelija i tamnica, a Danska je jedna od najgorih.*

ROSENCRANTZ: *Mi ne mislimo tako gospodaru.*

HAMLET: *To znači da za vas nije; jer ništa nije ni dobro ni zlo, nego mišljenje ga takvim čini. Meni je Danska zatvor.*

d) Podzemni je svijet moguće povezati i s dobom noći i s tamom. *Hamlet* je izrazito noćna drama, pa imamo 47 spomena noći i 24 spomena dana. U cjelini Shakespeareovih djela nalazimo prevlast dana ili skoro pa ravnotežu: ima 783 noći i 842 dana.

Ako je naša pretpostavka točna, dobro je ispitati tko je među likovima predstavnik moralno truloga svijeta, a tko pripada zdravu svijetu i bori se protiv truleži. Korisno je krenuti upravo od scene na groblju, gdje bi Hamlet bio predstavnik moralno zdravih, a Laertes moralno gnjilih. Postoje naravno i Hamletovi grijesi. U tom smislu možemo nastaviti s interpretacijom koja bi izvela likove pred neku vrstu moralnoga suda.

2.2. SUD LIKOVIMA

Pripremljeni učenik glumi tužitelja i izvodi argumente protiv lika, služeći se navodima iz teksta i svojim zaključcima izvedenim iz tih navoda. Poslije 'odvjetnik' na isti način brani postupke lika. Drugi učenici u razredu funkcioniraju dijelom kao porota na zemljaskom sudu, a dijelom kao porota na posebnom kršćanskom sudu za svaku dušu: određuju godine koje bi, po njima, duša lika o kom se govori morala provesti u čistilištu.

Ovakvi su postupci u metodici dobro poznati, pa ih predlažu, istina s drugim likovima i ne ovako razrađene, i tekstovi iz popisa literature. Mislimo da je upravo *Hamlet*, s brojnim preljevima značenja i dvojbenim mjestima, pogodan za navedenu vrstu postupaka.

Umjesto po jednoga učenika koji glume tužitelja i odvjetnika moguće ih je organizirati više, s tim da svaki mora obaviti dio posla. Na ovaj način učenici vježbaju kako valja usmjereno čitati, sažeto prepričavati, možda i kreativno pisati i, konačno, kako javno nastupati.

2.2.1.

Glavne tužiteljeve teze: a) Hamlet je kriv jer oklijeva s egzekucijom krivca Claudiusa; b) ubija nedužne; c) ne misli na Dansku; d) loš je kršćanin, a stalno zaziva dragoga Boga; e) sve navedeno dokazuje i usporedba s Laertesom.

Glavne braniteljeve teze:

Hamlet nije kriv: a) on djeluje oprezno jer ima lukava neprijatelja; b) Hamlet ubija Claudiusove saveznike i na kraju njega; c) Hamlet čisti državu od grijeha, a ne samo od grješnika; d) Hamlet sumnja dok govori, ali mu na kraju ključna djela svjedoče o vjeri; e) upravo usporedba s Laertesom pokazuje Hamletovu kršćansku i vladarsku mudrost.

A1) Tužitelji: Hamlet je kriv jer oklijeva s egzekucijom krivca Claudiusa

Duh staroga kralja protumačio je sinu Hamletu kako je ubijen, naime njegov vlastiti brat, i Hamletov stric, Claudius ulio mu je otrov u uho dok je spavao. Hamlet međutim ne poduzima ništa da sredi stvari u državi. U svom monologu iz drugoga čina vidi kako glumac plače zbog fiktivnih stvari. On, kojemu je nanesena stvarna nepravda, ne čini ništa. Hamlet čak vidi kako govori umjesto da radi i gubi se u riječima:

No, to je zbilja hrabro, / Da ja, jedinac milog umorenog oca, / Kog pakao i nebo na osvetu gone, / Ko kurva moram riječju olakšavat srce.

Hamlet rabi vulgarizam, *like a whore*, i tako samo pokazuje svoju slabost. Misli da će pobuditi samilost pred sudom, ili pred vlastitom savješću, upravo time što teško optužuje samoga sebe.

Da bi se uvjerio kako je istina što mu je duh rekao, Hamlet je režirao predstavu *Mišolovka* u kojoj je glumac-kralj ubijen točno onako kako je ubijen pravi kralj. Claudius je blijed otišao, pa je očito da se sve tako i dogodilo. Hamlet ga je ubrzo zatim vidio kako se moli i u tom ga je času mogao ubiti.

Međutim, opet naveliko meditira o drugom svijetu i ne čini ništa u ovom svijetu.

A2) Branitelj: Hamlet djeluje oprezno i učinkovito

Prije svega nije točno da Hamlet ne djeluje. Nakon što mu očevo duh kazuje što se dogodilo, on režira predstavu. Ne može vjerovati sablasti, kako ne bi ni čovjek s početka XXI. stoljeća vjerovao poruci koju bi recimo primio snimljenu pomoću kakva uređaja. Hamlet na kraju monologa

iz drugoga čina koji je spomenuo kolega tužitelj govori: *Ja hoću dokaz. – Sad na glumu mislit valja / U kojoj ću ulovit savjest toga kralja.* Navedenu zamisao Hamlet uspješno ostvaruje.

Hamlet nakon predstave ne ubija kralja dok se moli, što je čin koji će svaki kršćanin opravdati. Hamlet pritom krivo razmišlja, ali je to manje važno od činjenice da gnjusno djelo u tom času nije napravio. Ono bi ga naime izjednačilo s ubojicom Claudiusom.

B1) Tužitelj: Hamlet je kriv jer ubija nedužne

Hamlet uvijek iznova dobro shvaća što je trebao učiniti, pa uskoro u četvrtoj sceni IV. čina vidi norvešku postrojbu koja je spremna boriti se za nevrijedan dio zemlje. On sam u svojoj važnoj stvari ne čini ništa:

Uistinu bit velik, / nije bez velika se razloga pokrenut, / no velik povod nač za svađu i u slamčici / Kad je čast na kocki. Kako ja tad stojim / Kojem je smaknut otac, majka okaljana? / Dok mi to krv uzbuđuje i mozak, puštam / Da sve spava.

Opet imamo istu situaciju kao u drugom činu: ova se osoba optužuje, ali ne čini ništa.

Hamlet istina uskoro kaže *O odsada, ako išta / Nek misli su mi krvave, il nek nisu ništa.* On će međutim poslati u smrt Rosencrantza i Guildensterna, koji vjerojatno nisu krivi, ali protiv Claudiusa ne čini ništa. Dapače dva svoja prijatelja šalje u smrt, napisavši da ih valja smaknuti prije no što im se da vremena za ispovijed, *no shriving- time allow'd.* Čini se da Hamlet previše misli na drugi svijet, pa želi propast duša svih svojih protivnika.

Hamlet je pasivan i pušta da ga vode događaji, koji međutim na kraju ubijaju dragu mu Opheliju, majku Gertrudu i u biti nevinoga Laertesu.

Ophelija mu je zasigurno na duši, jer ga je voljela, a on ju je ostavio. Ona je posve nevin lik. U njoj se Hamletova krivnja zapravo točno utjelovljuje i postaje vidljiva. Hamlet ima crte ženomrzačkoga karaktera.

Tek na kraju Hamlet ubija kralja. Prekasno, jer je šest osoba izgubilo svoj život i nijedna od njih nije se imala prigode pokajati za svoje grijehе da ode u nebo.

B2) Branitelj: Hamlet ubija Claudiusove saveznike

Hamlet razumije da se bori protiv sposobna neprijatelja. Ne udara odmah njega – a vidjet ćemo uskoro i iz kojih razloga to ne čini – ali

udara na njegova saveznike. Gertrude je prva od njih. Hamletova majka možda jest, a možda nije sudjelovala u zločinu protiv muža. Sigurno je da svojim činom potiče trulež u državi, a riječi kojima ju je sin ukorio jesu točne i pomažu joj shvatiti svoj položaj. Teške riječi tuku njezin moral i čine stranu neprijatelja slabijom.

Polonius je drugi Claudiusov saveznik i Hamlet ga je ubio dok je uhodio. Usput, riječ *rat*, koju Hamlet izgovara, označuje u engleskom jeziku ne samo štakora nego i izdajicu. Polonius je radio na strani zla, a kao donekle inteligentan čovjek mogao je zaključiti da ima nešto čudno u smrti staroga kralja i u nagloj ženidbi. Možemo žaliti vojnika koji se borio na strani zla i u borbi umro. Međutim moramo znati da se Polonius borio na krivoj strani.

Ophelijin je slučaj težak. Iz njezinih pjesama moglo bi se zaključiti da ju je Hamlet zaveo, dakle da su konzumirali ljubav. Ako i nije tako, pa je Ophelija nevinna u seksualnom smislu, je li posve nevinna u onom općenitom smislu? Kako biste primili situaciju da je recimo glavni lik žena, koju njezin dragi ostavlja jer mu roditelji tako naređuju? Što biste mislili o mladiću koji po nagovoru roditelja izdaje svoju djevojku tako što ju prisluškuje? Bi li feministička kritika i onda tako napadala ženskoga Hamleta? Možda nam je ovdje potreban podsjećaj na Antigonu i njezinu čvrstoću. Ophelija je vjerojatno bila zbog odgoja i uopće podređene uloge žene u društvu u vlasti oca. Stoga je morala provoditi njegove zapovijedi. Ali, zar se nisu tako branili i zločinci na suđenju nakon drugoga svjetskoga rata – oni su samo slijedili zapovijedi. Ova je usporedba sigurno prejaka, ali pokazuje stanje stvari.

Nadalje, Shakespeareova umjetnost poznaje i ženske likove koji se uspješno suprotstavljaju očevim voljama, usprkos svim običajima – podsjetit ćemo na Juliet i Desdemonu.

Ako Hamlet i Ophelija jesu konzumirali ljubav, to bi moglo značiti da ju je Hamlet volio. On ne bi tek tako iskorištavao njezine osjećaje da zadovolji svoje tjelesne potrebe. Hamlet nije ženomrzac, on samo ne trpi zlo, pa ga kažnjava.

Glede prizora u kojem Hamlet vidi norvešku postrojbu, moj kolega tužitelj istina navodi kako protagonist opet predbacuje samomu sebi da ništa ne radi. Hamlet je odveć samokritičan, kako su samokritične sve sposobne, čvrste, ali osjetljive duše. Rekli smo već da je dotad protivniku oduzeo saveznika Poloniusa, a i majci je pokazao u što se pretvorila.

Uskoro će stradati Rosenkrantz i Guildenstern. Da su oni Hamletovi prijatelji, bili bi mu pokazali sadržaj pisma. Ove su osobe ustvari ubijene u samoobrani. Ako Hamlet i nije načisto s njihovom krivnjom, načisto je s tim da brani svoj život. Tobožnji prijatelji stradali su boreći se na strani zla.

C1) Tužitelj: Hamlet ne misli na Dansku

Misleći previše na Claudiusovu dušu, Hamlet uopće ne misli na duše i tijela mnogih drugih podanika u samoj državi Danskoj.

Kao kraljeviću, i možda budućemu državniku, Danska mu je morala biti stalno na umu. Hamlet je morao znati da zločinac poput Claudiusa može samo pokušati s molitvom, ali se ne će konačno pokajati. On će kao izvor moralne truleži i dalje trovati duše i tijela svojih podanika – Gerturde i Ophelija jesu među njima. Hamlet tako nije ni dobar vladar.

C2) Branitelj: Hamlet čisti Dansku od truleži

Moj je kolega spomenuo da Hamlet ne misli na stanje u državi, što je posve netočno. Sjetimo se Augustina i njegove izreke po kojoj valja mrziti grijeh, a voljeti grješnika. Nije dostatno samo ubiti kralja, valja dokazati njegovo zlo. Da ga je odmah ubio, narod bi mogao lako pomisliti kako je riječ o još jednoj krvavoj promjeni u stalnoj borbi za prijestolje. Promijenili bi se likovi, ali ne i sustav. Trulež u državi Danskoj ne može se promijeniti novim ubojstvom, nego pravednom egzekucijom zločinca. Hamlet je ustvari začetnik prava i pravne države. Stoga Hamlet treba prave dokaze, a oni mu dolaze tek s Laertesom. On svjedoči da je kralj pokvarenjak – *Kralj je kriv* – kaže hrabri i naivni mladić na kraju. Tek tada Hamlet može mačem djelovati protiv zločinca, i on ne čeka, nego ubija Claudiusa i čisti svoju državu. Naglašavamo da je to tek posljednji čin njegove aktivnosti koja je bila nazočna i znatno prije.

D1) Hamlet je loš kršćanin, a stalno zaziva dragoga Boga i spominje Kristove rane

Hamlet misli o drugom svijetu, ali misli loše. Vratimo se na treći čin kad se Claudius pokušava moliti, no ne uspijeva. Hamlet sa strane gleda i ne želi ga tada ubiti. Ne može u toj prigodi biti riječi o velikom Hamletovu moralu niti o pravim kršćanskim osjećajima. On ne poteže mač stoga što bi, da je ubio Claudiusa tada, poslao njegovu dušu u raj, a ne u pakao. Mislio je da se protivnik kaje, pa bi mu duša bila spašena da

je tijelo ubijeno. Ovakve misli nemaju veze s kršćanskim moralom. Naime, čovjek nema što suditi u stvarima konačnoga spasa.

Isaac Asimov inače misli da Hamlet oklijeva stoga što želi kazniti Claudiusa i na drugom i na ovom svijetu.

Hamlet želi zlo na onom svijetu, radi protiv tuđega spasa i želi upropastiti duše. Navedeno je posve vidljivo u petom činu, kad kaže da je poslao u smrt Rosencrantza i Guildensternea. Teška je po Hamleta posljednja rečenica koja nalaže ubojicama u Engleskoj da ne pruže Rosencrantzu i Guildensterneu prigode za ispovijed: *no shriving- time allow'd*. Riječ je o Hamletovu grijehu, jer on priječi dobivanje sakramenta. Dragi Bog bi Hamletov naum i zapreku koju on stavlja uračunao u korist nesretnim poklisarima. S druge strane, riječ je o djetinjastu nepoznavanju kršćanske vjere.

Hamlet razmišlja previše i razmišlja loše. On razmišlja u kršćanskim kategorijama nepropadljive duše i kazne na drugom svijetu, ali ga te kategorije ne vode do kršćanskoga zaključka.

Napokon, valja nešto reći i o glasovitu monologu, *to be or not to be*. Hamlet se pita je li teže podnositi muke ovoga svijeta ili pogibijom u borbi prijeći na drugi svijet i tamo trpjeti. Nijekati vrijednosti ovoga svijeta, vidjeti u njem samo zlo, jest protukršćanski stav. Poslije će tako govoriti Ivan Karamazov, književni preteča ruskih revolucionara, kriv za smrt vlastita oca u romanu *Braća Karamazovi*. Nadalje, zar Hamlet koji tako često spominje Kristove rane, nije čitao evanđelje po Luki i priču o Lazaru, koji je na drugom svijetu nagrađen? Zar ne zna da pravedne tamo čeka nagrada, a zle kazna? Kako se usuđuje drugi svijet nazvati neotkrivenim, *undiscover'd*? Zar nam taj svijet nije otkrio naš gospodin Isus Krist, kojega upravo Hamlet priziva. Hamlet čak kaže da se nitko iz toga svijeta nije vratio. Zar Krist nije uskrsnuo? Zar se uostalom u samoj drami nije vratio upravo duh Hamletova oca i rekao što se dogodilo?

Činjenica je da samoga Hamleta njegov upit *biti ili ne biti* opet paralizira i da on ne čini ništa.

D2) Branitelj: Hamlet je kršćanski junak

Pogrješno je kazati da onaj tko vidi zlo u svijetu ne razmišlja na kršćanski način. Tko ne vidi zlo i utjecaj Sotone u svijetu, ne može se protiv zla boriti. Krist je i svoje apostole upozorio: *Ne ću više mnogo s vama govoriti jer se približuje knez ovoga svijeta. On protiv mene ne može ništa.* (Iv 14:30). Kazao im je uskoro i sljedeće: *Ako vas svijet mrzi, znajte da*

je mene mrzio prije vas (...) Ako su mene progonili, i vas će progoniti (Iv 15:18; 15:20). Petru je rekao ove riječi: Šimune, Šimune, pazi, sotona je dobio dopuštenje da vas može rešetati kao pšenicu, ali ja sam molio za te da tvoja vjera ne malakše (Lk 22:31). Zar nije Krist nazvao neke pripadnike svojega naraštaja zmijskim leglom?

Hamlet opisuje zlo u ovom svijetu jer je zaprepašten zlom oko sebe: izdao ga je stric, izdala ga je majka i izdala ga je voljena djevojka. Zato spominje uvrede vlasti i muke neuzvraćene ljubavi, zato mu je život *a sea of troubles*. Spominje ih jer je njega stričeva vlast uvrijedila i spominje ih jer ga je voljena djevojka izdala.

Pogrješno je reći da Hamlet sumnja u drugi svijet. Krenimo od toga da on barem razmišlja ozbiljno o drugom svijetu. Čini se da je upravo to kategorija koja nedostaje drugim likovima u drami. Claudius na kraju priznaje u trećem činu da mu misli ne mogu doprijeti do toga svijeta, nego samo riječi. Laertes odbacuje drugi svijet u četvrtom činu. Misao o drugom svijetu, koju Hamlet ima, jest točno ono što nedostaje čovjeku XX. i početka XXI. stoljeća.

Pogrješno je izdvajati Hamletove misli o borbi i o drugom svijetu iz surječja, što čini moj kolega tužitelj. Pošten i pozoran čitatelj naći će u drami razvoj misli mladoga princa Hamleta. U prvom monologu iz prvoga čina Hamlet žudi samoubojstvo, jer je Božji svijet postao *neopljevljeni vrt*. On želi da se to prečvrsto meso rastopi, želi da bude ništavilo. On ustvari ne želi biti u ovom svijetu.

U središnjem monologu iz trećega čina žali se na zlo u svijetu, ali već navodi mogućnost borbe protiv zla. U tom je smisao njegova upita *to be or not to be*. *Biti* znači živjeti u ovom svijetu i ne činiti ništa protiv zla, nego trpjeti u sebi muke mora nevolja, *a sea of troubles*.

Ne biti znači ne živjeti u ovom svijetu nakon što se izgubi život u borbi protiv navedenih nevolja.

Dvojba je duboko kršćanski određena: zar naš tužitelj nije čuo za Kristovu misao: *Tko hoće sačuvati svoj život, izgubit će ga, a tko izgubi radi mene svoj život, naći će ga* (Mt 16:25; Mk 8:35; Lk 9:24). Ako djeluješ u skladu s Kristovim naukom i zbog toga izgubiš ovaj život, dobit ćeš drugi život u Kraljevstvu nebeskom.

To što Hamlet misli na muke na drugom svijetu, i ne spominje mogućnost nagrade, izraz je njegova časovita pesimizma, a možda i skromnosti, a ne pomanjkanja vjere.

Naravno da Hamlet kao kršćanin ima dvojbi oko uporabe nasilja. Kad kaže da se nakon smrti sanjaju strašni snovi, onda misli na kaznu za grijeha počinjene u ovom svijetu, prije smrti. On nije siguran postupa li ispravno na ovom svijetu onaj koji uzima oružje, postupa li takav u skladu s Kristovim naukom. Nije siguran mora li pravi kršćanin trpjeti zlo i ne činiti oružjem ništa protiv njega, ili mora djelovati, pa i oružanom borbom. Ako djeluje oružanom borbom, mogao bi u onom drugom životu trpjeti vječne muke.

Hamlet ovu dvojbu ne rješava u samom monologu, ali će ju riješiti uskoro, i to tako što se odlučuje za oružanu borbu. Prihvatajući borbu u ovom svijetu, on prihvaća ovaj svijet, ma kako nečist i pokvaren bio. On time dragomu Bogu kaže *da*, i konačno u petom činu izgovara plemenitu i kršćansku misao:

*There's a divinity that shapes our ends / Rough-hew them how we will.
Ima božanstvo što oblikuje naše sudbe / ma kako ih mi krojili.*

Valja se sjetiti da je Hamlet već u prvom činu zazvao dragoga Boga. U skladu s njim djelovao je praktično stalno. *Divinity*, ili dragi Bog, okrenut će i završni dvoboj protiv spletkara, pa će Laertes i Claudius naći smrt u otrovu koji su sami smiješali. Hamlet je kršćanski junak jer u bitnom djeluje u skladu s Božjom voljom.

Umjesto konačnih odgovora, kako to čini naš kolega tužitelj, postavit ćemo neke upite o uporabi oružja. Zar današnji *Katekizam katoličke crkve* ne dopušta oružanu obranu, kad su sva druga sredstva ispljena? Što sve znači mač iz Luke 22:36, i jesu li iz tih značenja isključena ona koja govore o pravom oružju? Zašto je Krist bičem potjerao trgovce iz hrama?

Kazati nam je nešto o ubojstvima koja se poduzimaju prije no što se ubijeni ispovjedio i pričestio. Duh Hamletova oca rekao je sinu da ga je Claudius ubio ne dajući mu vremena da se ispovijedi i pričesti, on je otišao na drugi svijet *unhousel'd*. Time je dobio na drugom svijetu muke u čistilištu.

Hamlet ne želi ubiti u trećem činu Claudiusa dok se ovaj moli jer bi ga time poslao u raj. Naime, ako se u tom času kaje, to bi mu se uračunalo u dobro djelo, jer se može pretpostaviti da bi se odrekao plodova grijeha, vlasti i kraljice. Točno je da Hamlet u tom času ne razmišlja kao valjani kršćanin, ali djeluje kako valjani kršćanin. Da je tada ubio kralja, bio bi postao isti zločinac kakav je kralj. Uskoro će se vidjeti da

Claudius ima snage priznati svoj zločin, ali se ne želi odreći plodova grijeha. Tako je Hamlet možda mislio loše, ali je činio dobro.

Glede srodna postupka prema Rosencrantzu i Guildensterneu, možemo kazati samo da je šteta što je Hamlet spomenuo odredbu da im se ne da vrijeme za kajanje. Možda je bio i odveć pod utjecajem boli zbog oca koji trpi.

Usprkos tomu, mislimo da je Hamlet uzoran kršćanski junak.

E1) Tužitelj: Na kraju, povucimo paralelu. Laertes je tako srodan Hamletu: njegova su oca ubili, a sestru osramotili – podsjetimo da je Hamletov otac ubijen, a majka osramoćena. Ali, Laertes odmah djeluje, diže pobunu i dolazi na dvor svrgnuti kralja. Puk voli Hamleta i za njega bi obični ljudi sve učinili, ali on ne čini za njih ništa.

E2) Branitelj: Hamlet je mudriji od Laertes

Poučna je usporedba s Laertesom, ali na Hamletovu korist. Mladić djeluje doista brzo, ali djeluje naivno i neučinkovito. Ne shvaća kako je Claudius pogibeljan neprijatelj, pa vještima riječima udaljuje druge buntovnike, a Laertes okreće na svoju stranu. Da je Hamlet bio tako brz i naivan, i on bi skončao na isti način, a država ne bi bila očišćena.

Učitelj može na kraju nastupiti i kao književni teoretičar, koji će podsjetiti da je riječ o drami, a ne o stvarnom životu. Da se Hamlet odmah osvetio, ne bi bilo drame. Uostalom, drame osvete bile su popularne u Shakespeareovo vrijeme, a najpoznatiju, *The Spanish Tragedy* iz koje je Shakespeare puno toga preuzeo, napisao je Thomas Kyd.

Moguće je da učenici drugačije postavljaju probleme, poglavito glede Hamletova oružja i pretpostavljenoga oklijevanja.

Evo još nekih prijedloga za tužitelje i branitelje. Ako se nastavnik odluči pretresti s učenicima na 'sudskim raspravama' sve dvojbe, trebalo bi mu dodatni sat, a možda i više.

2.2.2. Hamlet nepotrebno optužuje vlastitu majku i dokazuje nezrelost ili edipovske probleme.

Hamlet i svojoj majci i drugim likovima kazuje istinu o njima samima. On je poput umjetnosti koja svijetu drži zrcalo.

2.2.3. Laertes je kriv jer pristaje na nepoštenu sredstva; odbacuje Kraljevstvo Božje olako u svom govoru, što ne čini niti Claudius.

Laertes je mladić smućen od bola nakon gubitka oca i sestre.

2.2.4. Polonius je kriv jer rabi svoju kćer kao sredstvo za svoje interese.

Polonius vjerno služi svojoj domovini i legalno izabranu kralju (valja ga usporediti s Jeftahom iz *Sudaca*, kojega spominje i drama).

2.2.5. Claudiusu ne treba oprostiti jer točno zna što čini.

Claudiusu treba oprostiti jer nije dokazano da je stari Hamlet bio dobar čovjek. Iskaze o dobroti staroga kralja daje njegov sin ili to govori a za sebe sam stari kralj. U verziji Saxa Grammaticusa spominje se nasilje nad kraljicom.

2.2.6. Ophelija je kriva jer je izdala Hamleta i počinila samoubojstvo.

Ophelija nije izdala, ona je mislila da će pomoći Hamletu; slaba je stoga što je doba od nje zahtijevalo poslušnost.

2.2.7. Gertrude je kriva: misli samo na svoja zadovoljstva, užitke i vlast.

Gertrude je slaba žena koja je naivno našla zaštitu u krilu ubojice.

2.3. TUMAČENJA IMENA LIKOVA

Uz tumačenje imena, koje je također vezano za moral, dobro je prikazati neke od fotografija s predstava, koje su dostupne na mreži. Poloniusa je moguće ilustrirati slikom Williama Cecila Burghleyja iz Wikipedije.

Hamletovo je ime protumačivo putem legendi iz kojih je nastala i priča što ju prenosi Saxo Grammaticus. *Amlothi* je značilo *luda osoba*. Vjerovanje rašireno u ranom srednjem vijeku govorilo je da ubojstvo luđaka nosi ubojici mogućnost da i sam poludi. Stoga se Hamlet iz legende pravi da je lud kako ga zli kralj ne bi ubio. Učenicima je korisno reći da je sam Shakespeare dao svomu sinu ime Hamnet. Ima puno slika nadahnutih danskim kraljevićem, a mi izdvajamo umjetninu Thomasa Lawrencea koja prikazuje glumca Johna Philipa Kemblea (1757-1823) kao Hamleta.²

² Sve slike koje spominjemo dostupne su na mreži, valja ići na Google, Images.

Ophelija dolazi iz grčkoga ὄφελος, ófelos, što je značilo pomoć ili korist. Ophelija za Hamleta, izgleda tako, nije ni jedno ni drugo. Od njezina uhodništva nemaju puno koristi ni zločinci, ona uzalud sluša oca i brata koji joj savjetuju da prekine s Hamletom.

U literaturi pod brojem 8. u našem popisu našli smo i tumačenje Ophelijina imena sa smislom mudrosti, ali nismo drugdje našli potvrda za rečeno.

Da značenjska veza imena Hamleta i Ophelije po opreci ludilo/mudrost djeluje, rečeno ne bi bila jedina veza među tim imenima. Hamlet ima u svom imenu grafemski skup *el*, a Ophelija ima grafemski skup *le*, različit samo po redoslijedu dviju sastavnica. U engleskom je izgovor grafema *e* u Ophelia /i:/, dakle različito od Hamletova kratkoga /i/. Međutim, istovjetnost grafema ostaje. Dva imena imaju tri zajednička grafema: *e*, *l*, *a*. Nadalje, oba imena sastoje se od šest fonema, Ophelijini grafemi /ph/ izgovaraju se kao jedan fonem.

Nijedan pisani izvor ne potvrđuje da je Shakespeare pohađao Gimnaziju kralja Edwarda VI., utemeljenu u Stratfordu 1543. i namijenjenu uglavnom sinovima zemljišnoga plemstva. Moguće je međutim pretpostaviti da je budući pisac između sedme i četrnaeste godine bio u školi te da mu je nastavni program pružio osnovna znanja o latinskom i grčkom. Prizor iz *Veselih žena Windsorskih*, s ispitivanjem iz latinskoga, mogao bi dakle sadržavati i autobiografske naznake.

Teško je reći koliko je pisac bio svjestan mogućih i stvarnih značenja imena svoje nesretne junakinje. Međutim je zasigurno točno da je izvor za ovaj lik i osoba s imenom Katherine Hamlet, koja se utopila u rijeci Avon u prosincu 1579., kad Shakespeare ima 16 godina (Stopes, 215). Naravno da veza kraljevića Hamleta i Ophelije iz drame biva ojačana prezimenom utopljenice iz stvarnoga života.

Za ilustraciju Ophelijinu, izabrali bismo sliku Sir Johna Everetta Millaisa.

Claudius u latinskom znači osakaćen, bogalj. Riječ je bila vezana za rimskoga cara Claudiusa. U drami je možda sugerirana antagonista moralna osakaćenost.

Gertrude je ime germanskoga podrijetla i ima korijene čvrsto i *koplje*. Ne vidimo jače povezanosti s ulogom kraljice iz drame. Moguće je shvatiti da je ona htjela ostati na strani onoga s kopljem, kao znakom vlasti, a možda i seksualnih poticaja, ali je to predaleka aluzija.

Kako je to s Hamletom i Ophelijom, tako i Claudiusa i Gertrudu veže glasovna srodnost imena: oba lika imaju fonemski skup *ud*. Nadalje, ova imena imaju po 8 grafema. Je li moguće da je književnik koji je tako pažljivo birao riječi i igrao se dvosmislenostima izabrao ova imena slučajno? Možda je htio dati tajni znak po kojem su dva lika srodna, pa je onda Gertrude ipak sudjelovala u umorstvu svoga supruga. Time bi pisac rekao ono što njegov lik, Hamlet, nije mogao.

Nije loše napomenuti da Goneril i Regan, dvije slično pokvarene sestre iz *Kralja Leara*, imaju zvukovno srodna imena. Roderigo i Jago iz *Othella* također imaju zajedničke grafeme u imenima i srodne etičke karakterizacije.

Polonius je zamišljen po uzoru na stvarnu osobu. Izvor je bio William Cecil Burghley (1520-1598), glavni savjetnik kraljice Elizabete I. Svoju kćer Anne Cecil zaručio je u njezinoj 15. godini za svoga štićenika Edwarda de Verea, grofa od Oxforda. Na ovom mjestu ne možemo ulaziti u teoriju po kojoj je upravo taj grof napisao većinu djela pripisanih Shakespeareu.

Burghleyjevi nadimci bili su Polus i Pondus. Između ostaloga, proglasio je da i srijeda, a ne samo petak, mora biti dan kad se jede riba, jer je imao dobrih relacija s trgovcima ribom. Stoga, i iz mnogih drugih razloga, Shakespeareov Hamlet naziva Poloniusa *fishmonger*. Drama je uprizorena vjerojatno krajem 1599. ili 1600., današnji je tekst vjerojatno iz 1601. – u svakom slučaju iz doba nakon smrti W. C. Burghleyja.

Rosencrantz i Guildenstern nose imena koja bi doslovno značila *vijenac ruža* i *pozlaćena zvijezda*. Imena im znače suprotno od mračnih djela u koja su uvučeni.

Učenici mogu na kraju sata iznijeti koji su im dijelovi drame bili najzanimljiviji. Domaća zadaća odnosila bi se na istraživanje priče iz Saxa Grammaticusa. Osnovna priča koja nas zanima lako je dostupna na mreži na stranicama koje je uredio Ed Friedlander.

Drugi sat

Uvod: pripremljeni učenici mogli bi ukratko iznijeti sadržaj priče o Hamletu iz Saxa Grammaticusa te naglasiti razlike u odnosu na Shakespearea. Korisno je zatim da drugi učenik iznese biobibliografske podatke o *Hamletu*.

2.4. JEDINSTVA I SUPROTNOSTI MEĐU LIKOVIMA

2.4.1. Moral i nemoral; inteligencija i glupost; ovaj svijet i drugi svijet

Već smo rekli da je okružje u kojem se zbiva drama moguće promatrati kao podzemni svijet u kojem se moralno gnjili i mrtvi bore s moralno živima. Kritika je odavno uočila srodnosti među likovima. Hamlet je tu izvoriste za niz njemu suprotnih i opet pomalo srodnih osoba, koje kao da se zrcale iz njegova slučaja. Rečeno potvrđuje Bradley, kojega ovdje parafraziram: Točnost bilo koje zamisli o Hamletovoj osobi bilo bi moguće dokazati samo tako da se pokaže kako ona, i samo ona, tumači sve druge važne elemente u drami (Bradley, 129).

Hamleta od nekih likova dijeli moralna snaga, od nekih inteligencija, od nekih snaga kršćanske misli o drugom svijetu. Ako su djela koja likovi čine slična, razlikuje se njihov smisao.

Već sama činjenica da je moguće izvesti sud s upitima o Hamletovu moralu, govori da je riječ o osobi koja se nalazi u težem položaju od recimo Antigone.

Hamlet ubija Poloniusa, Rosencrantza, Guildensternea, Laertesa i Claudiusa. Svaki je od ovih likova kriv u uroti koju plete Claudius i svaki je od njih pridonio svojoj smrti.

Claudius i Hamlet: nemoral i moral

Claudius ubija staroga Hamleta i namjerava ubiti njegova sina. Ovaj čovjek ubija iz želje za vlašću i vjerojatno seksualne želje za ženom. Velika je razlika između njega i Hamleta, jer Hamlet ubija u samoobrani. Točno je da se razina te samoobrane i njezini ukupni uvjeti mijenjaju od smrti do smrti, ali navedena činjenica djeluje.

Claudius je inteligencijom ravan Hamletu: ne nasjeda na priču o ludilu uzrokovanu osjećajima prema Opheliji, šalje Hamleta u Englesku, a ne ubija ga u Danskoj i, konačno, kao vrhunac svoje zle pameti, odvraća Laertesa od bune i pridobiva ga za saveznika. Claudius posjeduje vještinu riječi i gipkost misli kakve imaju Antonius i Brutus iz *Juliusa Cezara*, i kakvu posjeduje Saruman iz Tolkienova *Gospodara prstenova*.

Laertes i Hamlet: naivnost i inteligencija

Laertesu su ubili oca, a ima puno indicija koje govore da je sestra ostala bez časti. Hamletu je također ubijen otac, a majka se preudala u mjesec dana. Moguće je kazati da je majka obeščastila samu sebe, da

je Ophelija dragovoljno pristala na konzumaciju ljubavi, ako je do toga uopće došlo, no srodnosti ostaju.

Oba sina nastoje se osvetiti i ukloniti zlo. Dapače Laertesove riječi iz četvrtoga čina mogao bi izgovoriti i Hamlet: *Ta kaplja moje krvi što je mirna viče: / 'Kopilane', mog oca zove rogonjom; / Ko drolju žigoše baš posred čistoga, / neokaljana čela / kreposnu mi majku.*

Razlika između Laertesova i Hamleta jest u tom što Poloniusov sin ne vidi pravoga uzročnika zla u Claudiusu, pa prelazi na njegovu stranu. Razlika je dakle u inteligenciji: Hamlet vidi uzročnika zla, Laertes to ne može, pa postaje njegov sluga.

Ima razlika i na metafizičkoj razini, koje se možda reflektiraju i na Laertesove ubrzane, ali u konačnici loše aktivnosti. Tako ovaj nesretni sin kaže u četvrtom činu da prezire i ovaj i onaj svijet: *Došao sam dotle / Da prezirem i ovaj, i onaj svijet.* Laertes kao da je spreman izgubiti udi-oništvo u Kraljevstvu Božjem.

Hamlet, suprotno tomu, onaj svijet čini podlogom svoga središnjega monologa. U tom monologu vidi strahote ovoga svijeta, ali zna da bi nakon ovoga svijeta moglo biti još strašnije na onom svijetu.

Težina kazne nakon smrti vodi Hamleta i do toga da želi te strahote za svoje protivnike. Vidjeli smo da Claudiusa ne ubija, jer misli da se ovaj negativac u tom času kaje i moli, pa bi mu ubojstvom omogućio spas. Rosencrantza i Guildensterna šalje u smrt i izričito želi da im se ne dopusti ispovijed.

Gertrude i Hamlet: nemoral i moral / naivnost i inteligencija?

Gertrude je zasigurno kriva zbog moralno dvojbenoga čina brze nove udaje. Ona je time na neki način odbacila prvoga supruga. Hamlet joj je sličan jer vjerojatno odbacuje Opheliju. Ovaj aspekt nije baš naglašavala kritika zabavljena mogućom srodnosti Hamleta s Edipom. Majku opravdava činjenica da muž više nije živ, a Hamleta činjenica da je njegova draga prešla na stranu neprijatelja.

Razlika između sina i majke opet je nazočna. Hamlet ne uživa plodove svojega možebitnoga prijestupa. Nadalje, da je Hamlet ostao s Ophelijom, bio bi propao jer bi, poput Samsona, na kraju vjerojatno otkrio svoje planove. Moral je na Hamletovoj strani.

Fortinbras i Hamlet

Fortinbrasu je ubijen otac, a njegov stric vlada norveškom zemljom. Hamlet je u srodnu položaju, međutim je razlika u načinu smrti dvaju očeva velika. Fortinbrasov je otac svladan u poštenoj borbi, a stric je preuzeo vlast bez moralno sumnjivih djela. Hamlet se mora boriti protiv nemoralna, a Fortinbras samo protiv oponenta.

Guildestern i Rosencrantz i Hamlet

Paralelizama nalazimo i s Guildesterneom i Rosencrantzom, ali su oni u samim činima, a ne toliko u cijeloj pozadini. Hamletovi tobožnji prijatelji nose pismo sa smrtnim nalogom za Hamleta, a Hamlet mijenja sadržaj pisma, pa sada ove osobe nose smrtne naloge za sebe.

Opasno je malena razlika u moralu, dapače, moglo bi se tumačiti da Hamlet zna što čini, a Rosencrantz i Guildestern ne znaju. Sam Hamlet u razgovoru s Horatiom kaže da osobe niže naravi, *baser nature*, stradavaju kad se nađu usred borbe snažnih protivnika. U ovom iskazu ima više istine no morala. Posebno je teška po Hamleta već spomenuta posljednja rečenica koja nalaže ubojicama u Engleskoj da ne pruže Rosencrantzu i Guildesterneu prigode za ispovijed.

Ophelija i Hamlet: mudrost i ludilo

Hamlet glumi ludilo, a Ophelija zaista zapada u ludilo. Vidjeli smo da je par vezan i imenima. Oboje u svojim ludilima kazuju svijetu što o njem misle. Hamlet to čini riječima.

Claudius: *How faires our cousine Hamlet?*

Hamlet: *Excellent i' faith; of the cameleon's dish : I eat the air promise-crammed: you cannot feed capons so.* (III. čin, druga scena)

Hamlet prije svega kaže kralju da ga ne smatra dostojnim ozbiljna odgovora. Nadalje, kaže da nije jedan od kopuna koje kralj hrani. Mogao bi govoriti da ne jede ustvari ništa, što znači da tuguje, a mogao bi kazati da je on kameleon, koji se pretvara da je lud. Mogao bi za kameleonstvo optuživati i kralja, koji se pretvara da je nevin.

Ophelija svoju istinu govori pjesmom. Iz njezinih stihova dalo bi se zaključiti da su Hamlet i Ophelija konzumirali svoju ljubav. S druge strane, možda je riječ o spolnosti koja nije proživljena, pa se upravo zato iskazuje riječima:

*O Isuse, nek sveti se / tvoje ime čisto! / Ti mladi ljudi, sram ih budi,
/ Učinit će svi isto / Ona reče: / U ljubavi obeća mi / Ja muž bit ću tvoj /
On odgovara: / I bio bih, o sunca mi / U log da nisi pošla moj.*

Ophelija govori i darovanim cvijećem. Kralju daje komorač kao znak laske i kandilku kao oznaku rogonje. Sebi ostavlja rutvicu koja znači tugu; rutvica je bila i znak pokajanja, pa ju kao takvu dobiva kraljica.

2.4.2. Jezik: izravno i preneseno značenje

Hamlet je u igri riječima donekle srodan Poloniusu. *I tako mi što smo vidoviti i mudri, / Sve okolišajući i zaobilazeći, / Kroz neupravnost upravan put nađemo.*

(And thus do we of wisdom and reach, / With windlances, and with assays of bias, / By indirections find directions out.)

Poloniusove igre riječima ipak su drugačije od Hamletovih. Navedeno je vidljivo kad ovaj otac daje upute Reynaldu o tom kako će ispitati Laertesovu čestitost u Parizu. Tada kazuje svomu službeniku da spomene u razgovoru s poznanicima mladićeve manje i možda izmišljene pogreške poput kartanja, pića, spolne nečistoće i psovki. Sugovornik bi tada mogao dodati nešto više i istinito. Polonius je u svojim govorima preopširan, on okoliša, pa mu i Gertrude kaže u drugom prizoru II. čina *More matter with less art – Više srži, a manje umijeća*. Zanimljivo je da Polonius upravo pričajući opširno i nepotrebno ispaljuje jednu od znanih izreka: *kratkoća je duša razbora – brevity is the soul of wit*.

Hamlet se radije igra dvosmislenim riječima. Tako upravo u razgovoru s Poloniusom u drugom prizoru II. čina spominje Opheliju, pa kaže:

Let her not walk i' the sun: conception is a blessing, but not as your daughter may conceive.

Riječi *conception* i *conceive* redovito se prevode sa začecem, makar imaju i značenje spoznaje, ideje, shvaćanja. Hamlet tako govori o svojim mogućim odnosima s Ophelijom, ali govori i o prisluškivanju u koje je bila uvučena.

Hamlet naziva Poloniusa trgovcem ribom, *fishmonger*. *Fish* je bio jedan od izraza za žensku osobu, pa time Hamlet naziva Poloniusa svodnikom.

Kad Hamlet u četvrtoj sceni III. čina spominje riječ *rat*, videći da je netko iza zastora, onda ne misli samo na obična štakora, nego i na izdajicu, jer *rat* znači i izdajica.

2.5. JEDINSTVA I SUPROTNOSTI DRUGIH SIMBOLA U DRAMI

Eliot je tvrdio da *Hamletu* nedostaje jedinstvenosti, jer nema pravoga objektivnoga korelativa. Evo definicije objektivnoga korelativa – mi smo termin preveli tvarnom međuodnosnicom – i tvrdnje o manjkavosti u *Hamletu*.

Jedini način za izraziti osjećaj u umjetničkom obliku jest pronaći tvarnu međuodnosnicu, drugim riječima, splet predmeta, položaj, verige događaja, koji će biti formula toga osjećaja. Kad su dane vanjske činjenice, koje moraju završiti u osjetnom iskustvu, osjećaj se izravno prizove. Ako istražite bilo koju od Shakespeareovih najuspjelijih tragedija, naći ćete tu točnu podudarnost; naći ćete da je stanje duha Lady Macbeth dok hoda u snu posredovano vještim nakupljanjem zamišljenih osjetilnih dojmova; Macbetove riječi, kad čuje za smrt svoje supruge, pogađaju nas, kao da su, prema danom slijedu događaja, proizišle iz posljednjega događaja u nizu. Umjetnička uvjetovanost leži u tom potpunom skladu vanjskih elemenata i osjećaja; i upravo to nedostaje Hamletu. (Eliot, 48)

Branitelj Shakespeareova *Hamleta* stavlja se u vrlo ugodan položaj, jer hvali ono što su mnogi veći umovi cijenili. Ugodnost je međutim smanjena činjenicom da pisac ovih redaka duguje i previše toga Eliotu. Svrha sljedećega iskaza jest u tom da studentima, učenicima ili svima zainteresiranima bolje protumačimo djelo – sve je ostalo manje važno.

Čini nam se da u drami nalazimo cijeli niz adekvacija vanjskih elemenata i nutarnjega stanja likova te da mnogi objektivni korelativi nalaze svoj međusobni sklad.

a) Svijet privida i svijet istine

Hamlet je na početku nesiguran u to je li počinjen zločin nad ocem, a do kraja djela ne može doznati je li majka sudjelovala u tom zločinu. On dakle ne zna je li istinita slika koju vidi, naime da su majka i Claudius zainteresirani za njega i za državne poslove, ili je istina skrivena iza toga i oni su ubojice. Hamletova je hinjena ludost srodna ovoj nesigurnosti između dviju mogućnosti. Tako sada njegovi protivnici ne znaju je li istina stvarnost koju vide i u kojoj je Hamlet lud, ili je istina skrivena i Hamlet je ustvari vrlo bistar. Hamletova nutarnja nesigurnost dobro se podudara s navedenim vanjskim nesigurnostima.

Dvojnosti između vidljiva privida i skrivene istine javljaju se u nizu spletki koje uglavnom organiziraju protagonist i antagonist, Hamlet i Claudius: Hamlet prividno govori s Ophelijom i majkom, ali je važno i to

da cijeli razgovor sluša Polonius; Hamleta prividno šalju u Englesku, ali je istina da ga tamo misle ubiti; Hamlet je prividno izazvan na dvoboj mačevima, ali je stvarno to da je igra namještena i da je riječ o smrtnoj zamci.

Opisanoj dvojnosti odgovara i predzavršna meditacija na groblju, pa se možemo pitati je li prava stvarnost Yorickov sretan život ili je prava stvarnost njegova lubanja?

Privid i zbilja susreću se konačno samo u umjetnosti: Hamlet prividno tek režira kazališnu predstavu, ali zapravo govori o umorstvu svojega oca. Claudius se prepoznaje kao ubojica i tako je umjetnost otkrila svijetu istinu.

Mnoge dvojbene i nesigurnosti otvaraju i konačan upit o smislu borbe, pa su dakle izražene u glasovitu monologu iz trećega čina.

b) Razvoj misli o ovom pokvarenom svijetu; razvoj misli o drugom svijetu

Misli o pokvarenosti ovoga svijeta iz navedena monologa pripremljene su najprije spoznajama o tom svijetu. Hamlet shvaća da mu je oca ubio njegov vlastiti brat, Hamletov stric. Nadalje, vidi da se majka preudala vrlo brzo, znači da u najmanju ruku ne žali za svojim mužem. Nadalje, Ophelia koju je volio pristala je na igru u kojoj ga izdaje. Navedeni događaji pripremili su teške misli protiv ovoga svijeta. Misli rastu od prvoga monologa, kad je taj svijet nazvan neopljevljenim vrtom. Ovaj je svijet za Hamleta, rekli smo već, *weary, stale, flat and unprofitable* – mučan, ustajao, dosadan i beskoristan.

Na pozadini rečenoga, i svega ostaloga što se u drami zbiva, Hamletove riječi o ovom svijetu djeluju pogođeno, kao dio promišljena sustava objektivnih korelativa:

a sea of troubles – more nevolja;

the oppressor's wrong – nepravda nasilnika;

the proud man's contumely – od bahatoga sramotu

the pangs of despis'd love – prezrenu ljubav

The insolence of office – bezočnost na vlasti;

And the spurns that patient merit of the unworthy takes – i grube uvrede što ih krotka zasluga od nevrijednih prima

(...)

Who would fardels bear – tko bi nosio to breme;

To grunt and sweat under a weary life – gundati i znojiti se pod otrcanim životom.

Čini nam se da je dobra i priprema spomena drugoga svijeta. Njegov predstavnik javlja se već u prvom činu, u osobi duha Hamletova oca. Već su tu iskazane i muke u tom svijetu. Nadalje, zagrobni život spominje i sam Hamlet kad ne želi ubiti Claudiusa u molitvi.

Hamletova teška dvojba izražena u monologu *biti ili ne biti* također je dvojba između života u ovom našem vidljivom svijetu, koji je ružan, i života u drugom svijetu koji je možda još gori. Riječ je o dvojbi u kojoj je na jednoj strani ružno i vidljivo, a na drugoj strašno i nevidljivo. Rečeno je povezano s vanjskim događajima u kojima se ionako nevesela stvarnost stalno pokazuje maskom nečega puno gorega i mračnijega.

Već smo navijestili u opisu 'sudskoga postupka' da Hamlet u poznatu monologu *biti ili ne biti* dvoji o plemenitosti: je li plemenitije, dakle moralnije, trpjeti zlo ne braneći se oružjem, ili je plemenitije uzeti oružje u ruke i tako se boriti protiv zla. Hamlet u monologu iz trećega čina misli da oni koji uzmu oružje sigurno umiru, a ne spominje nagradu za te ljude koji umiru u oružanoj borbi za pravdu. Čini se kao da bi i oni mogli samo trpjeti na drugom svijetu. Već smo rekli da je indikativno kad Hamlet ne spominje uskrsnuće u svojim razmišljanjima na groblju.

Kraljević u samom monologu iz trećega čina ne rješava odmah ni dvojbu o plemenitosti oružane borbe, ali ju rješava poslije jer uzima mač. Teške Hamletove slutnje o kazni na drugom svijetu možda razrješava svojim pozdravom, koji je želja, njegov prijatelj Horatio, i to tek na kraju drame. Kazujući *Good night, sweet prince* on možda govori da oni koji su se s mačem u ruci borili za pravednu stvar imaju pravo na nagradu na onom svijetu. Oni znači imaju pravo na laku noć, dakle na miran san nakon smrti. Hamlet će tako međuvrijeme do Sudnjega dana provesti mirno.

c) Suglasja i dvojnosti vezane za druge likove

Na srodan način možemo protumačiti riječi i stanja drugih osoba. Polonius se skriva iza zastora, kako cijelo vrijeme skriva svoju perfidnost iza riječi o brizi za djecu. On zapravo žrtvuje Opheliju za svoje državne poslove, i možda, uspjeh na dvoru.

Poloniusu je srodna Gertrude, jer se čini da je i njoj uspjeh na dvoru važniji od vlastita djeteta. Birajući između Claudiusa kojemu udovoljava brakom i Hamleta kojega ranjava istim brakom, ona bira ugled na dvoru. Naime s njim ostaje kraljica, a kad bi dopustila Hamletu da se razvije u kralja, ona bi mogla biti samo bivša kraljica. Navedeno je na-

ravno spekulacija. Nije točno razjašnjeno bi li ona bila kraljica da nije imala kralja, ali je moguće pretpostaviti da bi joj utjecaj opao da se nije udala, da je Hamlet uzeo Opheliju i tako nju učinio kraljicom.

Ophelia voli Hamleta, ali se priklanja jačemu ocu. Kad ne govori Hamletu da će ga uhoditi, ona laže. Kad pjeva poluprostačke pjesme, već pomučena uma, njezine su riječi istinite.

Točno je da mnoge simbole u drami prožimlje nesigurnost, tama i sumnja – ali je upravo ta sumnja veza među naizgled nepovezanim simbolima. Hamlet na početku nije siguran da se zločin dogodio, što odgovara sumnji da je očev duh dobronamjeren. Sumnja leži i u mogućem sudioništvu majke u prvom zločinu, a sumnjiva je i do kraja negativna uloga Rosencrantza i Guildensterna. Sumnjivo je i uhodništvo Ophelije, jer ona možda nije mogla postupiti drugačije zbog duhovne i materijalne ovisnosti o ocu.

d) Podudarnosti između događaja

Možemo adekvacije i povezanosti između simbola postaviti i drugačije: najprije imamo spomen Danske koja je trula, onda postajemo svjesni prvotnoga zločina Claudiusova; ubojstvo savjetnika Poloniusa pokazuje da Hamlet nije slab i da će biti još mrtvih; spomen Danske kao tamnice s jedne je strane vezan za trulež u Danskoj, ali i za činjenicu da likovi ne mogu djelovati drugačije nego što djeluju jer su zapleteni u svoje prethodne postupke ili u svoj karakter.

Majčina izdaja nedavno umrloga supruga najavljuje srodnu Ophelije izdaju mladoga Hamleta. Poloniusovoj prijetvornosti odgovara prijetvornost Rozencrantzova i Guildensterna. Možda je najbolja adekvacija scena na groblju, kad Hamlet prevrće po kostima, i tako točno najavljuje pokolj na kraju drame. Ima li bolje pripreme za smrt od meditacije nad lubanjom?

Dvije obitelji posve nestaju u događajima: ona kojoj je na čelu bio stari kralj Hamlet i ona kojoj je na čelu bio Polonius. Možda ovomu treba dodati i nestanak treće obitelji, one zamišljene koju bi osnovali Hamlet i Ophelija. Ovdje imamo srodnost s fabulom i podfabulom u *Kralju Learu*.

e) Srodnosti simbola koje tvore isti ugođaj

Evo i pojedinačnih simbola koji nalaze točnu međusobnu podudarnost: prvi zločin nad starim Hamletom – ponoć – duh ubijena čovjeka koji se vraća – noć – ubojstvo Poloniusovo – tajni ukop tijela Poloniuso-

va – groblje – lubanje – spletko oko tobožnje oklade – otrov – četiri završne smrti.

Korespondencije nalazimo i na razini pojedinih riječi. Komad koji režira Hamlet kako bi se uvjerio u Claudiusovu krivnju zove se *Mišolovka*, *The Mouse-trap*, što Hamlet kazuje kralju, koji je time imenovan mišem i to u drugoj sceni trećega čina. U istom činu, u četvrtoj sceni, Hamlet razgovora s majkom, pa joj kaže da će ju kralj u ljubavnoj igri zvati svojim *mišem*. Tako su dva lika koji imaju materijalnu ili samo moralnu krivnju prema staromu kralju imenovana istim imenom. Ovomu možemo dodati da je u istoj sceni Polonius imenovan štakorom, znači da je i imenom približen svojim nalogodavcima. Štakor je, kako smo rekli, ime za izdajicu.

3. IZVORI ZA HAMLETA

Moguće je da učenici iznesu osnovne podatke o djelima dostupnim u literaturi s popisa na kraju članka:

- Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum ili Historia Danica* (oko 1200)
- François de Belleforest: *Histoires Tragiques Extraits de Oeuvres Italiennes di Bandello* (1559 – 1582)
- Thomas Kyd: *The Spanish Tragedy* (1585 – 1587)
- Timothy Bright: *A Treatise of Melancholy* (1586).

4. LITERATURA O HAMLETU

One učenike drugoga razreda koji nisu posebno zainteresirani za anglistiku ne treba opterećivati anglističkom literaturom niti sporovima među kritičarima. Rečeno ne znači da nastavnik ne može umjesto toga podijeliti listić s literaturom, koju će, ako žele, proučiti oni s više interesa. Knjige i adrese pod brojevima 1., 3., 6. i 7. iz popisa literature izgledaju nam posebno korisnima. Moguće je organizirati poseban sat na kojem bi svaki student ili učenik koji je proučio određeno djelo o Hamletu izvijestio o osnovnim idejama.

5. KAKO ZAVRŠITI SAT O HAMLETU?

Hamletova fraza *The rest is silence*, pomalo je izlizana. Možemo ju staviti u kontekst kraja iz prve inačice drame, poznate kao Q1, gdje

Hamlet kaže *Heaven receive my soul*. Konačna je verzija manje kršćanski upravljena.

Izvorni znanstveni rad.

Već smo rekli da teške Hamletove dvajce: u drugom svijetu možda razrješava svojim pozdravom, koji je želja, njegov prijatelj Horatio: *Good night, sweet prince*. Time i Hamletu i nama kazuje da nakon sna možda postoji buđenje, te mu želi da međuvrijeme do Sudnjega dana provede mirno.

Sat je moguće završiti i humorom, naime anonimnom pjesmom što samo ističe važnost Andrewa Cecila Bradleyja – još uvijek vrlo utjecajna stručnjaka za Shakespearea.

*I dreamt last night that Shakespeare's Ghost
Sat for a civil service post.
The English paper for that year
Had several questions on King Lear
Which Shakespeare answered very badly
Because he hadn't read his Bradley.*
(Taylor, 40)

Sanjao sam sinoć da je Shakespearov duh / pristupio ispitu za državne službenike / U testu iz engleskoga za tu godinu / bilo je nekoliko upita o Kralju Learu / Na koje je Shakespeare odgovorio vrlo loše / jer nije čitao što o tom piše Bradley.

LITERATURA

- Bradley, Andrew Cecil: *Shakespearean Tragedy: lectures on 'Hamlet', 'Othello', 'King Lear', Macbeth*, MacMillan, London 1904.
- Eliot, T. S.: *Selected Prose of T. S. Eliot*, A Harvest Book Harcourt Brace, New York 1975.
- Engelsfeld, Mladen; Torbarina, Josip: *Hamlet*, Sysprint, Zagreb 1996.
- Knights Lionel, Charles: *An Approach to Hamlet*, Penguin, London 1960.
- Hughes, Ted: *Shakespeare and the Goddess of Complete Being* Farrar Straus & Giroux, New York 1992.

- Farrow, Matty: *The Works of the Bard* (Mreža, konkordanca svih djela)
- Friedlander, Ed: *Enjoying Hamlet by William Shakespeare* (Mreža)
- Greek baby names; adoption.com (Mreža)
- Jones, Ernest: *The Oedipus – Complex as An Explanation of Hamlet's Mystery: A Study in Motive*, The American Journey of Psychology, siječanj 1910 (preuzeto iz Shakespeare Navigators, Mreža).
- Stockton, Carla Lynn: *Hamlet*, W. Shakespearea, Cliffs Notes, Opus, Zagreb 2005.
- Shakespeare, William: *The Complete Works*, Hamlyn, London 1985.
- Elaine Showalter: *Representing Ophelia: Women, Madness, and the Responsibilities of Feminist Criticism*. U *Shakespeare and the Question of Theory*. Uredili: Patricia Parker i Geoffrey Hartman, New York i London 1985.
- Stopes, C. C.: *Katherine Hamlet and 'Ophelia'*, Times Literary Supplement, 24. ožujka 1927., 215.
- The Global Electronic Shakespeare Conference (Mreža).
- Taylor, Michael: *Shakespeare Criticism in the twentieth century*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Torbarina, Josip, Predgovor i prijevod: Shakespeare, *Hamlet*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979.

SUMMARY

The article suggests several approaches to *Hamlet* that could arouse interest in the students of about 16 years of age. The text includes the themes for 'trial' to the persons from the play. The similarities and differences between Hamlet and other characters are especially analyzed; and correspondences between other important symbols in the drama are researched. The graveyard scene is stressed as a possible interpretation starting point.

Key words: Hamlet, interpretation, characters, symbols.